

İyi mi kötü mü bilemeyeceğim ama bir bakıma bencilce diyebileceğin umut kaynaklarım var. Friedrich Engels, örneğin, disiplinli çalışma konusunda umut olmuştur bana. Yaşlanmaya teslim olmayıp hep disiplinli çalışmıştır. Ya da katkı konusunda Georg Lukacs, seksen küsur yaşında öldüğünde estetik üzerine çalışmalarını ve katkılarını sürdürüyordu. Vladimir Horowitz, seksen altı yaşında öldüğünde ben daha yeni New York'a gitmişim; varlığından çok sonraları haberim oldu. Son yıllarında piyanosuyla çaldığı müziği hala keyifle dinlerim. Bencilik bu ya bunlara bakıp hep disiplinli çalışabileceğim, hep katkı yapar durumda kalacağım ve hünelerimi hep koruyacağım konularında umutlanıyorum.

Çağdaşlığa karşı bağnazlık yalnızca dinlerle ilgili bir sorun değildir. Ağırlıklı olarak dinsel düşünen insanlar arasında olduğu gibi bağnazlık, bilimsel düşünen insanlar arasında da bulunur. Hatta bilimsel düşünenler yaygınlaştığında bunlar arasında, belirgin olarak dinsel düşünenlerde rastlandığından daha fazla bağnazlığa rastlanır. Genel kanaat, insanların yaşlandıkça bağnazlaşacağı yönündedir.

Değerli iktisatçılarımızdan Prof. Dr. Korkut Boratav, hep çağdaş kalabileceğim konusunda bencilce umudumu canlı tutuyor. Dün internette bir sitede yayınlanan, yeni bir videosunu (bknz. [Açılış Konuşmaları ve Korkut Boratav'ın Sunusu](#)) izledim. Çoğumuza bir tarih gibi gelebilecek tecrübelerinden yaptığı soyutlamalarla, günümüzde somutlaşabilen bir anlayışa varıyor.

Yanlışta gebe çağrışımlarla ifade edilen doğru saptama

Anlattıklarından bir konu, beni rahatsız etti. Dünyada ve Türkiye'de 1980 öncesinde bölüşüm sorunları belirgin bir biçimde iktisadi düşünmenin önde gelen konusuyken 1980 sonrasında bölüşümün tamamen unutulup benim "beceriklilik" dediğim İngilizce aslı olan "efficiency"den yaygın olarak -"effectiveness" ve "activity" ile karıştırılabilecek biçimde- "etkinlik" diye çevrilen kavramın baskın hale geldiğini belirtiyor. Nedenini -anladığım kadarıyla- sermayenin savunmadan çıkıp Barones Margaret Thatcher'ın İngiltere'de uyguladıklarıyla başlayarak dünya çapında saldırı pozisyonu almasıyla açıklıyor. Bu fikre tamamen katılıyorum ancak formüle edilme biçimi rahatsızlık verici çağrışımlara yol

açabilir.

1980'den önce, insanlar bölüşüm konusunda bilinçlenmeye açıktı. Koşullar değişti, artık bölüşüm konusunda yerinde ve sonuç getirir fikirler sunulduğunda insanlar ilgisiz kalıyor ama beceriklilik konusunda fikir bile denemeyecek saçma sapan sözleri heyecanla izliyorlar. Buraya kadar amenna. Fikir, bu sonuca götüren koşulların, ussal, zihinsel ya da daha genel olarak psikolojik koşullar olduğu gizli varsayımıyla ayrılmaya başlıyor. Bu varsayım doğruysa, akıl yürüterek, zihniyet oluşturarak ya da psikolojik müdahalelerle çözülebilir. İşte rahatsızlık kaynağım... Söz konusu koşulların psikolojik izdüşümleri vardır elbette ve bunların farkına varılması gerekir; ama koşullar topluluk gerçeğidir. Tek tek insanların uslarının gelişimiyle, zihinlerinin açılmasıyla ya da psikolojisinin değişmesiyle topluluk gerçeği değişmez.

Sorunu anlamak için yeni bir hipotez geliştirmek gerekir. Örneğin, öyle bir dışsallık oluşmuş ki (bknz. [Yattı sal yan gider](#)) insan acı çektiği için bilinçlenmeden uzak duruyor. İnsan, bilinçlendikçe (dinazordu, örümcek kafaydı, hayalperestti, başka dünyada mı yaşıyordu diye diye) hor görülüyor, ısrar ettikçe yalıtılıyor, direnç gösterdikçe fiziki cezalandırma başlıyorsa acı hisseder ve “neme lazım bilinçlenmek; saçmalıklarla gül gibi yaşarım” ifadesiyle dilegelebilecek bir davranış geliştirir. Ancak bu hipotez zayıftır. İnsan için için inatçıdır. Acıya umut olduğu sürece direnir.

İnsanın umudu bu yaygınlıkla nasıl kırıldı?

Bunun çeşitli yöntemleri olabilir. Bence en etkililerinden biri “hedefi aşırma” (İng. overshoot) yöntemidir. Hedefi aşırma, önce kur piyasalarının “doğal” dinamiği olarak karşımıza çıktı. Diyelim ki, 80 kuruş olan bir dolar önümüzdeki dönem 1 lira 30 kuruşa çıkacak. Yalnız, 80 kuruştan 1 lira 30 kuruşa doğru yükselirse bir süredurum (İng. inertia) oluşur ve ondan sonraki dönemlerde de TL değer kaybetmeyi sürdürür. Şimdi bir de daha başlangıçta kur haddinin hedefi aştığını düşünelim. 1 dolar, 80 kuruştan aniden 1 lira 60 kuruşa çıksın. Ondan sonra yavaş yavaş 1 lira 30 kuruşa düşsün. Böyle hedef aşırıldığında da dönem sonunda dolar yine 1 lira 30 kuruş olacaktır; ama doların daha da artacağı

konusunda beklentiler sönmüştür. Daha artacak olsa bile insanlar bu fikre bir türlü ısınmaz. Kısa bir süre önce dünya çapında altın fiyatlarıyla ilgili benzer bir hedefi aşırma yaşandı. Böylece, örneğin Güney Kıbrıs toplu halde altın satmak istediği bir zamanda, piyasa koşulları bakımından tırmanma eğiliminde olan altın, piyasa koşullarına aykırı oluşturulmuş beklentiler sayesinde bir süreliğine daha da değersizleşebiliyor.

Yakın zamanda, Türkiye'deki ulus tanımaz sermayenin saldırısına karşı ulusal direniş ve gençliğin tepkisi diye nitelenebilecek iki toplumsal hareketlilikte hedef aşırılmaya çalışıldığı fark ediliyor. İlki, 19 ve 20 Şubat günleri Sinop ve Samsun'da anlamsız ve aşırı saldırgan sözde ulusalcı tepkidir. İkincisiyse -ilkini açıkça ODTÜ'de gördüğümüz- bir ellerinde kitaplarıyla eylem yapan öğrencilerin suça sürüklemek istercesine provoke edimesidir. Bir şeyler yapmak gerektiğini düşünenlere önce bu tür aşırı tepki umut kaynağı olabilir. Artık medyanın büyük bir bölümünde, haksız yere "öğrenci" ve "taş, sopa, satır, çelik bilye" sözcüklerini bir araya getirme gayreti kendini hissettirmeye başladı. Provokasyon birden durdurulur ve provokasyonla hedefi aşırılan tepkiler aslında artmasına karşın görüntüde hızla düşer. Boşa umutlanmak umutsuzluktan kötüdür.

Beceriklilik çerçevesindeki kuramlar saçma sapansa işler nasıl yürüyor?

Evet, yeni iktisadi düşünmenin temelleri tutarsızlık ve olgulara aykırılıklarla doludur. Yalnız bunları tek tek gün ışığına çıkarmak beyhudedir. Kuramların kabul edilebilir olması için, uygulandığı yerlerde yararlı sonuç vermesi gereklidir. Geçerliliği sınanıp oturmuş olan üretim ve bölüşüm çerçevesinde geliştirilen kuramlarla -ki bunlara bir bütün olarak "klasik politik ekonomi" denebilir- benzer sonuçlar vermeyen hiçbir iktisadi kuram kalıcı olamaz. Diğer yandan da tutunan ya da tutunacak ne kadar iktisat kuramı varsa klasik politik ekonominin belirgince ortaya koyduğu çelişkileri içlerinde barındırmak zorundadır.

"Beceriklilik" kavramından kaçarak, neoliberal iktisat kuramının içindeki olumsuzlukları sergilemeye çalışmanın bir yararı yoktur. Aksine, neoliberal iktisadı koruyan bu bataklığa girip debelenme onun ömrünü uzatır. Yapılması gereken olumlu olanı bulup ortaya çıkarmaktır. Bunun klasik politik ekonomiyle varılıp ideolojik dayanak yapılan bazı sonuçları

geçersiz kılması olasılığından korkmamak gerekir. Neoliberal iktisadın eleştirisi ne ondan önceye dönüştür ne de onun bataklığında debelenmedir.

Neoliberal iktisadın gösterdiği, çalışanların varolan mücadele ve direniş olanakları veriliyken devlet-dışı sermayeci müdahalelerle, değer düzeninde oluşturulacak kısa dönemli sapmaların değer düzeninin dinamiğinde geçici etkiler yapabileceğidir. Sermayenin zamanı bakımından geçici olan, biz fanilere korkunç uzun gelebilir. Kendilerini Keynes'e karşı konumlandırın ancak zımni olarak Keynes'in en temel öğretilerine -ki bunların başında "uzun dönemde hepimiz ölmüş olacağız" fikri gelir- dayanan, Titanik filminden esinle "kemanlar susana kadar dansa devam" diyen neoliberaler tam da bu geçiciliğin korkunçluğuna (terörüne) sığınıyorlar.

Sermayenin sonu

Prof. Dr. Korkut Boratav, sözünü ettiğim değerli konuşmasında, Wallerstein'ın sermayenin yalnızca 20 yılı kaldığını söylediğini belirtiyor. Bu fikre göre sermaye herhalükarda 20 yıl sonra bitecek. Ondan sonra gelenin daha iyi mi yoksa daha kötü mü olacağını ise bu sürede yaptıklarımız belirleyecek.

Öncelikle sermayenin ortadan kalkması, bir yandan başta kültür, dil ve bilim olmak üzere topluluk gerçekliği olarak zihnimizin belirleyicilerinin diğer yandan başta mimari ve teknoloji olmak üzere doğayla etkileşim biçimimizin köklü olarak değişmesini gerektirir. Devrim söz konusu olduğunda ne zaman neyin olacağı hiç belli olmaz ama Keynesyen bir bakışla çok çok uzun dönemde olacak gibi gösterilebilir.

Wallerstein'ın kestiriminde değindiği sermaye, (bknz. [Immanuel Wallerstein on the end of Capitalism](#)) dünya çapında ulus tanımaz mali sermaye olabilir. Bu mali sermayenin kökleri binlerce yıl geriye gitse bile son üç-beş yüzyıldır gelişti ve son altmış yetmiş yıldır ABD merkezli olarak yeni bir biçime büründü. Gidici olan, mali sermayenin bu biçimidir. Yoksa değer söz konusu olduğu sürece sermaye, borçlanma söz konusu olduğu sürece mali sermaye varlığını şu ya da bu biçimde sürdürür. SSCB'deki örneğine baktığımızda planlama,

sermayeyi -yani değer artışını- ortadan kaldırmamıştır; hatta hızlandırmıştır bile. Çin’de yaşananlarsa mali sermayenin ne denli hızlı yayılabildiğini gösteriyor.

Etkisizliğini yaşamının her anında hisseden “birey”e bu yaklaşımın sunacağı yalnızca umutsuzluktur; en fazla “Du’ bakalım n’olacak!” heyecanı yaşatır; bir de -herhangi yeni bir anlayışa vardırmayan- boş boş hayaller kurdurur. Etkisizlik olarak bireylik ve edilgenlik olarak toplumsal kabul arayışı terk edilmeden, her türlü dışlayıcılıktan arınıp birlik arayışına girmeden insanın gerçek umudun -topluluğu oluşturan ve toplulukla varolan insan olarak- bizzat kendisi olduğunu fark etmesi olanaksızdır. İnsanın kendine geldiği süreç, tek tek insanlardaki izdüşümüne bakıldığında anlayış ve hayalin diyalektiğiyle (bkz. [Anlayış-Hayal Diyalektiği](#)) aklın gelişimine, topluluk olarak insanlara bakıldığında birliğin genişleyip güçlenmesine karşılık gelir.

Kısacası, umut “Güzel günler göreceğiz!”de değil, “Güzel günler görelim mi?”de yatıyor; somut olarak nasıl olacağı sorusunun yanıtıysa birlikte...